

ков и убеждений, приобретенных в процессе формирования акмеологического, аксиологическо-мотивационного, информационно-методологического, гуманитарного, когнитивного, компетентностного, креативного и рефлексивно-оценочного компонентов.

Ключевые слова: высшие технические учебные заведения; компоненты математической культуры; критерии сформированности; математическая культура личности; направление профессиональной подготовки «программная инженерия».

Dubinina O. Criteria specifications of mathematical culture of future specialists in software engineering.

The article was described, defined and codified criteria and features that reveal their structural and functional components of mathematical culture of future engineers in software industry. Mathematical culture of the future engineer of software products industry is a kind of process, internal activity, which based on interaction, mutual transition and conjugation of knowledge, skills and beliefs acquired in the process of acmeological, axiologically motivational, informationally-methodological, humanitarian, cognitive, competence, creative and reflective-evaluative components. Thus, all components of mathematical culture are in inseparable unity and cooperation. The goal of mathematics education of students in the direction of training «software engineering» in author's opinion is in formation of mathematical culture of the latter, which is the basis of development of their natural talent, ability to follow continuous self-improvement and application of mathematical knowledge in their future careers as a result provides stability of professionalism.

Exploring the question of formation of mathematical culture during the training of future professionals in the field of software engineering in higher technical education we have come to a contradiction between the demand for high-level mathematical culture above mentioned professionals through the development of modern requirements of the industry and the lack of this problem in teaching science. The results in perspective for further research can be used for integrated qualimetry of the mathematical culture of the person, that in turn will give the opportunity to persistently improve the quality of higher engineering education in the speciality «software engineering».

Keywords: higher technical education; components of mathematical culture; formation criteria, mathematical culture of the person, training course «Software Engineering».

УДК 378-057.85:37.091.12.011.3

Корень А.М.

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Актуальність дослідження. Демократизація життя в Україні, визначення завдань входження в європейський і світовий освітній простір супроводжуються принциповими змінами в системі освіти, в орієнтаціях на інтеграцію загальнолюдських, національних і особистісних цінностей, в цілепокладанні, в засобах комунікації. Успішне здійснення цих завдань зумовлює необхідність підвищення вимог до рівня професіоналізму педагога. Нормативні документи України (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Закон України «Про вищу освіту», Державна програма «Учитель», Концепція педагогічної освіти тощо) звертають увагу науковців та всього педагогічного загалу на такі провідні орієнтири вищої педагогічної освіти: розвиток педагогічної спрямованості особистості студента і забезпечення готовності студентів вищих педагогічних закладів освіти до професійної діяльності, до неперервної педагогічної самопідготовки в умовах динаміки суспільного і освітнього процесу. Підготовка педагогічних національних кадрів нової генерації вимагає теоретичного обґрунтування загальної концепції та основних принципів навчання і викладання дисциплін педагогічного циклу. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з входженням України до Болонського процесу та необхідністю відповідної узгодженості змісту національної професійно-педагогічної освіти з європейською. В останні роки зроблено чимало спроб переосмислення структури, змісту та організації процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, яка відіграє вагоме значення у формуванні професійно спрямованих, громадянських якостей педагога в різних їх проявах.

Не викликає сумніву, що в наш час педагог повинен мати цілісний науковий світогляд по суті власну філософію освіти, яка має слугувати йому базою для поглибленого розуміння призначення педагогічної діяльності, надавати їй особистісний сенс, розкривати його індивідуальність як професіонала. Дана тенденція формується через усвідомлення та засвоєння педагогічних знань і вмінь, детермінованих гуманістичними орієнтаціями. Система педагогічних знань, умінь і навичок, набуття досвіду педагогічної та пошукової діяльності в професійній сфері, а також формування ціннісних основ педагогічної праці визначають зміст професійно-педагогічної підготовки, що знаходить відображення в освітніх стандартах, навчальних планах та навчальних програмах. Принципи та критерії відбору змісту навчання виступають теоретичними засадами у процесі формування навчального матеріалу. Водночас таке формування стикається з проблемами технологій подачі та засвоєння навчального матеріалу. Проблема вироблення механізмів, алгоритмів та стандартів теорії освіти є актуальною та недостатньо розробленою.

Метою дослідження є конкретизація принципів формування змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Селекція наукових знань відбувається на загальних принципах, правилах, критеріях, розроблених теорією змісту освіти. Проблема змісту освіти висвітлюється у працях Ю. Бабанського, В. Краєвського, В. Ледньова, І. Лернера, М. Скаткіна, А. Орлова, А. Хуторського та ін. Шляхи оптимальної побудови процесу засвоєння навчального матеріалу інтенсивно досліджують вчені-дидакти і представники педагогіки вищої школи, зокрема, В. Бондар, І. Булах, П. Гусак, Н. Клокар, В. Пашенко, О. Чалий та зарубіжні вчені: Дн. Брундер, Й. Воль, Е. Страчар.

У радянській педагогічній теорії розроблено наступні основні принципи та ідеї формування змісту освіти: відповідність головній меті освіти, врахування умов сучасного життя; відповідність знань останнім досягненням наукового, соціального і культурного прогресу; врахування можливості комплексного застосування – проблемного, інтегрованого та інших способів ознайомлення з навчальним матеріалом; зв'язок з життям; здійснення диференціації та індивідуалізації навчання; взаємозв'язок окремих розділів, курсів, окремих тем, визначення базисного компонента навчання; варіативність змісту освіти; регіоналізація змісту освіти тощо [1].

Останнім часом спостерігаються тенденції щодо виділення у навчальному матеріалі фундаментальних теорій, системи провідних ідей та понять. Ці ідеї мають відображати основні досягнення педагогічної науки. Так, досить новий підхід до komponування навчального матеріалу навколо основних ідей вченими називається поліваріантно: інтерактивний принцип змісту освіти (Я. Скалкова); принцип тематичної концентрації змісту навчального матеріалу (Е. Страчар); укрупнення дидактичних одиниць (А. Ерднієв), діяльнісний та системний підходи моделювання дидактичної теорії (П. Гусак) тощо. Разом з тим вони підпорядковані єдиному змістові – структуруванню та систематизації навчального матеріалу. При цьому важливо враховувати те, що як надлишкова спресованість, змішаність, так і надмірне розчленування, невизначеність у часі засвоєння взаємопов'язаних компонентів, ускладнює процес цілісного оволодіння студентами знаннями і уявленнями [2, с. 66].

Цікавою, на наш погляд, є пропозиція щодо побудови навчальних програм групи вчених (І. Булах, В. Пашенко, О. Чалий), яка практично поширює межі систематизації навчального матеріалу на весь процес професійної підготовки. Якісно новим є цільовий підхід до розробки навчально-програмної документації (послідовна декомпозиція мети навчання та формування його змісту на всіх етапах розробки навчально-програмної документації відповідно до конкретизованих вимог їх діагностичності).

Фактично за умов вказаного підходу навчальні програми з різних навчальних дисциплін мають розроблятися одночасно, щоб не дублювати, а взаємодоповнювати навчальний матеріал.

Вітчизняний вчений В. Швидкий структурував авторську систему принципів відбору навчального матеріалу:

○ *Відповідність змісту освіти рівню розвитку науки і техніки.* В міру розвитку науки і техніки повинен коректуватись і поновлюватись зміст освіти.

○ *Відповідність змісту освіти особливостям професії, вимогам суспільства (практики) до кваліфікації спеціалістів.* Навчальні заклади повинні готувати такі кадри, які після закінчення навчання могли б швидко включатись в практичну діяльність, адаптуватись і забезпечувати нормальний ритм роботи на посаді, яку займають.

○ *Зв'язок теорії і практики.* В ході навчання майбутній спеціаліст повинен засвоїти не тільки теоретичний матеріал, але і оволодіти способами його застосування на практиці, навчитись

ефективно використовувати його у практичній діяльності. Саме тому у відібраному навчальному матеріалі теоретичний матеріал завжди повинен максимально наближатись до практики і базуватись на ній.

○ *Диференціація навчального матеріалу.* Актуальність диференційованого підходу до змісту навчального матеріалу обґрунтовується розмаїттям природних, економічних, етнографічних особливостей нашої країни.

○ *Систематичність змісту навчального матеріалу.* Зміст навчального матеріалу повинен являти собою цілісну завершену систему знань, умінь і навичок, різних ієрархічних рівнів, засвоєння якої є обов'язковою для випускника навчального закладу (системний підхід).

○ *Доступність і посиленість матеріалу, що вивчається.* Навчальний матеріал, що відбирається, за своїм змістом, глибиною, об'ємом повинен відповідати теоретичній і практичній підготовці тих, хто навчається, їх загальному розвитку, віковим та індивідуальним особливостям.

○ *Взаємозв'язок навчального матеріалу з іншими науками.* У змісті навчального предмету мають відображатись міждисциплінарні зв'язки, можливий перенос знань з однієї галузі науки в іншу. Крім міжпредметних зв'язків важливо віднаходити в змісті навчального матеріалу і внутрішньо предметні зв'язки [3, с. 60–67].

О. Бартків виокремлює наступні принципи відбору навчального матеріалу до програми з педагогічної дисципліни:

• *принцип стабільності та оптимальності обсягу фундаментальних та інструментальних знань*, що передбачає обов'язкове фіксування в навчальній програмі основних навчальних елементів педагогічної науки, уявлення груп навчальних елементів у вигляді графічного дерева (з попередніми і наступними навчальними елементами);

• *принцип практично-професійної спрямованості навчального матеріалу, функціональності знань*, що має орієнтувати знання на вирішення завдання освітньо-кваліфікаційної характеристики, на вихід їх на рівень сформованості умінь і можливість перетворення в алгоритм діяльності;

• *принцип відповідності змісту навчального матеріалу віковим та особистісним особливостям студентів*, який вимагає доступності, мотивованості змісту навчального матеріалу;

• *принцип поєднання навчального матеріалу розділів, тем, навчальних дисциплін* Доповнення педагогічних знань необхідними знаннями з різних галузей педагогічних, психологічних, соціальних та економічних наук;

• *принцип креативності та дослідницький характер змісту навчального матеріалу*, який орієнтує на творчу постановку завдань у викладі навчальної дисципліни [2, с. 69].

Не менш важливими під час вивчення дисциплін педагогічного циклу є загальнодидактичні принципи: оптимізації обсягу навчального навантаження, наочності, виховного навчання, гуманізації, гуманітаризації, демократизації. Ці принципи характеризують процес педагогічної взаємодії суб'єктів навчання.

Принцип оптимізації обсягу навчального навантаження передбачає таке інваріантно-варіативне змістове наповнення навчального процесу, яке, з одного боку, дозволяє підготувати висококваліфікованого спеціаліста, а з іншого – оптимально розвиває його психолого-фізичні сили, сприяє духовному самовдосконаленню, вихованню патріота-фахівця.

Принцип наочності передбачає оптимальне використання під час викладання навчального матеріалу різних видів унаочнення з метою поліпшення ефективності засвоєння знань, формування практичних дій через задіяння різних органів сприймання.

Принцип виховного навчання утверджує в освіті патріотизм, правдивість і об'єктивність як у змісті навчального матеріалу, так і у вчинках суб'єктів навчання, моделює морально-правові відносини на засадах загальнолюдської і християнської моралі, розвиває діяльну активність, зорієнтовує вихованців на боротьбу зі злом, неправдою й іншими відхиленнями від загальноприйнятих норм.

Як зазначають В. Лазарев, Н. Конопліна, діяльність сформована тільки в тому випадку, коли у людини сформоване ціннісне відношення до неї. [4, с. 28] Не можна не погодитися з Є. Белозерцевим, який зазначає, що «цінність особистості педагога – в його індивідуальності, здатності збагатити систему виховних відношень своєю особистістю, неповторністю використання педагогічних засобів» [5, с. 64]. Аксиологічний підхід до педагогічної освіти вимагає суттєвої зміни змісту загальноосвітньої підготовки у вузі в основу яких, на думку Н. Нікітіної, повинні бути покладені наступні принципи:

Принцип єдності особистісного і професійного розвитку вчителя, який передбачає формування духовного світу особистості, її ціннісних орієнтацій, свідомості і самосвідомості, що є

пріоритетними в порівнянні з наданням студентам певної суми професійних знань.

Принцип інтеграції філософського, психологічного, педагогічного знання в єдину духовну антропологію, що припускає орієнтацію на усвідомлення вчителем своєї високої місії і покликання, осмислення цінностей людського буття і особистості кожної конкретної дитини. Вивчення педагогічних концепцій та ідей повинне спиратися на відповідні їм філософські й психологічні концепції. Майбутній вчитель зобов'язаний не тільки розуміти й усвідомлювати їх взаємозв'язок, але й знайти методологічну базу для побудови власної філософії освіти.

Принципи комплементарності (доповнюваності) і *компаративності* при відборі ідей, концепцій, теорій, що пропонуються вчителю, спираються на засади сучасної філософії, що пояснює неспроможність спроб розглядати будь-які явища, в тому числі педагогічні, в одному ракурсі, на основі єдиної світоглядної бази. Реалізація принципів комплементарності і компаративності у визначенні змісту загальнопедагогічної підготовки дозволяє розширити ціннісну свідомість вчителя, збагатити її, допомагає йому вільно вибрати педагогічні ідеї на основі виявлення їх смислової єдності і відмінності, семантичного розмаїття.

Але ціннісне самовизначення майбутнього вчителя неможливе, якщо навчання у вузі будуватиметься лише як процес комунікації. Безперечно, викладач не тільки транслює цінності, носієм яких він є. Він може створити умови для того, щоб ввести студентів в культуру, допомогти їм визначитися в ній, створити емоційно-інтелектуальне поле напруги, в якому відбувається усвідомлення ними буття, суті культури, формування особистісних цінностей.

Принцип оптимального обсягу навчальної інформації. Навчальна інформація – це не тільки те, що майбутній вчитель повинен зрозуміти, запам'ятати і відтворити. Вона несе в собі потік думок, ідей, емоцій, в яких виражається ставлення автора до явищ, що розглядаються. Без занурення в неї неможливий діалог між читачем і автором, в процесі якого народжуються власні ідеї і погляди, виникає ціннісне відношення до життєвих і педагогічних явищ.

Принцип єдності свідомості і діяльності визначає специфіку процесу формування свідомості та ціннісних орієнтацій особистості. Педагогічні ідеї стають для вчителя особистісними надбаннями тільки тоді, коли він в практичній діяльності виявляє і усвідомлює їх значущість і цінність [6, с. 69]. Педагогічна теорія повинна являти собою сукупність дидактично відпрацьованих теорій. При цьому вирішального значення має набувати не обсяг знань, а їх точність, системність, мобільність, керованість, гнучке пристосування до шкільних умов. Саме оволодіння такими знаннями робить студента спроможним до педагогічної діяльності.

Існує велика кількість педагогічних теорій, тому ми вважаємо доцільним при відборі змісту курсу педагогіки звести їх кількість до мінімуму, необхідного для того, щоб випускник педагогічного вузу, засвоївши їх, міг будувати свою професійну діяльність на високому науково-педагогічному рівні; самостійно вивчати, описувати та пояснювати реальні педагогічні явища, приймати обґрунтовані професійні рішення; самостійно здобувати науково-педагогічні знання, компетентно та швидко орієнтуватися в потоці нової інформації.

Отже, виступаючи активним носієм теоретико-педагогічної свідомості, майбутній вчитель повинен опанувати не лише педагогічні знання, а й методологічну культуру мислення. Зміст та структура педагогіки як навчальної дисципліни, характер її викладання повинні створювати оптимальні умови для розвитку особистості майбутнього вчителя.

Загалом, завершуючи аналіз напрямів дослідження провідних принципів відбору змісту освіти, необхідно вказати, що серед принципів формування змісту освіти провідними виступають: принцип відповідності змісту освіти у вимогам розвитку суспільства, науки, культури і особистості; принцип доступності і природовідповідності змісту освіти; принцип гуманізації освіти; принцип науковості; принцип виховного навчання; принцип оптимізації обсягу навчального навантаження; принцип диференціації; принцип гуманітаризації; принцип індивідуалізації; принцип адаптовано високого рівня складності навчання; принцип самостійності; принцип активності.

Професійна педагогічна освіта повинна володіти інституційною структурою, яка в змозі забезпечити людині неперервну освіту впродовж всього його життя, а також можливість ефективної міграції в інші галузі освіти. Це знаходить віддзеркалення в провідних загальнопедагогічних принципах відбору змісту професійно-педагогічної освіти таких, як:

- континуальність, що визначає безперервний характер сучасної освіти;
- багаторівневність професійних освітніх програм, що характеризує наявність багатьох рівнів і ступенів базової професійної педагогічної освіти;
- додатковість базової і післядипломної професійної педагогічної освіти;

- маневреність професійних освітніх програм, що передбачає можливу зміну людиною на тому або іншому етапі життєвого шляху того або іншого ступеня професійної освіти, галузі професійної діяльності або здобування паралельної професійної освіти;
- індивідуалізація професійної педагогічної освіти, що передбачає його особистісну зорієнтованість;
- спадкоємність професійних освітніх програм, що забезпечує вільне просування фахівця в професійному освітньому просторі, від початкової професійної підготовки до післядипломної освіти;
- інтеграція професійних освітніх структур, що відображає міжгалузеву орієнтацію професійної освіти;
- системність і послідовність як загальний дидактичний принцип оформлення професійної педагогічної освіти.

Отже, загальнопедагогічні принципи виконують в професійній педагогічній освіті реалізуючу роль і дозволяють використовувати вже готову і різноманітну палітру методів і прийомів для ефективного формування змісту професійно-педагогічної підготовки.

Професійна педагогічна освіта повинна володіти інституційною структурою, яка в змозі забезпечити людині неперервну освіту впродовж всього його життя, а також можливість ефективної міграції в інші галузі освіти.

Висновки. Специфіка принципів формування змісту професійно-педагогічної підготовки може бути осмислена в контексті сучасного соціально-економічного положення країни і стану національної системи освіти, багаторівневого змісту професійної педагогічної освіти, об'єкту і суб'єкту педагогічної діяльності, засвоєння педагогічного досвіду. Формування змісту професійно-педагогічної підготовки передбачає набуття майбутніми вчителями комплексу педагогічних знань, умінь навичок, а також особистісних якостей, необхідних в професійній педагогічній діяльності. Тому специфічними принципами формування змісту професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, на нашу думку, можуть виступати: принцип відповідності змісту загальнопедагогічної підготовки вимогам суспільства, розвитку науки, культури і особистості, що передбачає володіння сучасною методологією обґрунтування рішень і вибору стратегії педагогічної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей особистісних, державних, регіональних та інших інтересів; принцип системності – розгляд освіти і його основних компонентів як педагогічної системи; принцип модульності, зорієнтований на виділення в курсі обов'язкових блоків змісту, характер зв'язку між якими може бути різним; принцип варіативності, що передбачає максимальне врахування індивідуальних особливостей професійного становлення тих, що навчаються; принцип практикозорієнтованості – використання отриманих педагогічних знань для розв'язання типових проблем навчання та виховання в професійній діяльності вчителя; принцип індивідуалізації, що передбачає створення умов для особистісної орієнтації студентів в освітньому середовищі, з метою ціннісного самовизначення і особистісного усвідомлення студентами ідей гуманістичної освітньої парадигми; основ педагогічної діяльності; принцип професійної спрямованості – врахування специфіки майбутньої професійної діяльності, застосування педагогічних знань для аналізу і прогнозування ефективності педагогічного процесу.

Таким чином, через розгляд принципів відбору змісту освіти нами були конкретизовані основні принципи формування змісту професійно-педагогічної підготовки.

Література:

1. Косов Б. Б. Обобщенность содержания высшего образования как фактор его развития / Б.Б. Косов // Вопросы психологии. – 1995. – №6. – С. 9-19.
2. Бартків О. С. Дидактичні засади відбору змісту курсу «Педагогіка» у педагогічних училищах: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Оксана Степанівна Бартків. – К., – 2003. – 197с. Библиограф.: С. 175-189.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: [підручник для студентів педагогічних факультетів] / О. Я. Савченко – К.: Генеза, 1999. – 368с.
4. Лазарев В. С., Коноплина Н. В. Деятельностный подход к формированию содержания педагогического образования / В. С. Лазарев, Н. В. Коноплина // Педагогика – 2000. – №3. – С. 27-34.
5. Белозерцев Е. П. Подготовка учителя в условиях перестройки / Е. П. Белозерцев – М.: Педагогика, 1989. – 208с.
6. Обозний В. В. Красназнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти. / В. В.Обозний, [за ред. Л. П. Вовк.] – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2001. – 254с.

7. Акусок (Корень) А. М. Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / – К. – 2009 – 202с.

У статті в результаті аналізу принципів відбору змісту освіти конкретизовані основні з них для формування змісту професійно-педагогічної підготовки: принцип відповідності змісту вимогам суспільства, розвитку науки, культури і особистості; принципи системності, модульності, варіативності, практикозорієнтованості, індивідуалізації, професійної спрямованості. Зазначається, що обґрунтування принципів формування змісту професійно-педагогічної підготовки майбутнього педагога має відбуватися в контексті сучасного соціально-економічного розвитку країни в цілому і національної системи педагогічної освіти зокрема; засвоєння педагогічного досвіду та багаторівневого змісту професійної педагогічної освіти.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, зміст освіти, принципи формування змісту освіти, принципи формування змісту професійно-педагогічної підготовки.

Корень А. Конкретизация принципа формирования содержания профессионально-педагогической подготовки будущих учителей в качестве научной проблемы.

В статье в результате анализа принципов отбора содержания образования, конкретизированы основные из них: принцип соответствия содержания требованиям общества, развития науки, культуры и личности; принципы системности, модульности, вариативности, практикоориентированности, индивидуализации, профессиональной направленности. Отмечается, что обоснование принципов формирования содержания профессионально-педагогической подготовки будущего педагога должно происходить в контексте современного социально-экономического развития страны в целом и национальной системы педагогического образования в частности; усвоения педагогического опыта и многоуровневого содержания профессионального педагогического образования.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, содержание образования, принципы формирования содержания образования, принципы формирования содержания профессионально-педагогической подготовки.

Koren A. Specification the principles of forming the vocational-pedagogical training content for future teachers like the scientific problem.

The article is a result of conceptual and functional analysis the principles of selection the educational content, the specific content of the basic principles of vocational teacher training: the principle of matching the content requirements of society, the development of science, culture and identity; principles of consistency, modularity, variability, individualization, professional orientation. It is reported that the study of the principles forming the content of vocational and educational training of future teachers should be in the context of the current socio-economic development in the general and the national system of teacher training education in particular; assimilation of teaching experience and professional multi content of teacher education.

Key words: vocational and educational training, the content of education, principles of formation of educational content, principles forming the content of vocational and educational training.

УДК 37.015.3:614.8

Кулалаєва Н.В.

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО БЕЗПЕЧНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Серед причин виникнення небезпечних ситуацій на виробництві основне місце посідає організаційна складова, до якої належать: порушення трудової та виробничої дисципліни; невиконання вимог інструкцій з охорони праці; незастосування засобів індивідуального захисту. Все частіше причиною травм стає також стресовий стан [7, с. 126]. Жодна галузь виробництва не може вважатися цілком безпечною, тому питання забезпечення безпеки професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників є особливо актуальним. До того ж формування готовності до безпечної самореалізації вихованців закладів освіти цілком пов'язано з прищепленням їм якостей особистості безпечного типу поведінки. Численні соціально-психологічні дослі-